

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ ТА ВАЛЮТНИЙ РИНОК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розкрито зміст та різновиди міжнародних фінансових відносин; досліджено рівень розвитку та специфіку міжнародних фінансових відносин в умовах глобалізації і лібералізації фінансових ринків; наведено класифікацію валютних ринків та розглянуто особливості кожного з них окремо.

Contents and the variety of international financial relations are considered; the level of development and the specificity of international financial relations in the context of globalization and liberalization of financial markets are examined; foreign exchange markets are classified and the features for each of them have been considered in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Суттєвим чинником, що визначає сутність, стан та особливості міжнародних фінансових відносин на початку XXI століття, є глобалізація господарського життя із залученням усіх країн світу, відмінних за ступенем економічного і політичного розвитку. Основне підґрунтя глобалізації – фінансове. Це зумовлено низкою об'єктивних факторів формування світової фінансової системи та міжнародних фінансових відносин, а саме: високою мобільністю капіталів, наростаючою масштабністю, диверсифікацією і інтеграцією міжнародних фінансових ресурсів.

Чим вищий рівень фінансової глобалізації країни, тим більший вплив на неї мають процеси, що відбуваються у світовій економіці. У цьому сенсі вирішального значення набуває узагальнення теоретичних та практичних аспектів міжнародних фінансових і валютно-кредитних відносин в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків. Саме це буде досліджено автором у цій статті.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні та практичні аспекти міжнародних фінансово-економічних та валютно-кредитних відносин досліджували: О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька, О. С. Передій, К. А. Семенов, М. І. Савлук, В. А. Слепов, А. С. Філіпенко та ін.

Так, у навчальних посібниках за загальною редакцією М. І. Савлука [1; 2] висвітлено методологічні та практичні аспекти організації міжнародних розрахунків та валютних операцій, проте основні питання розглядаються передусім з позицій комерційних банків.

У посібнику О. С. Передій основну увагу приділено аналізу суті міжнародних економічних відносин, міжнародній торгівлі, міжнародному руху факторів виробництва, економічній інтеграції та проблемам формування і функціонування спеціальних економічних територій та євро регіонів [3].

К. А. Семенов [4, с.86–130], В. А. Слепов [5, с.103–237] та А. С. Філіпенко [6, с.55–190] надають цілісне уявлення про систему міжнародних валютно-кредитних відносин та можливість простежити головні тенденції їх розвитку. У цих підручниках найбільш повне відображення знайшли питання щодо сутності міжнародних валютно-кредитних відносин та валютних систем, їх історичного генезису та різноманітних форм прояву. Авторами досліджено розгалужену структуру валютних ринків та сукупність проблем, пов'язаних із визначенням валютного курсу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість напрацювань у цьому напрямку, питання щодо змісту міжнародних фінансових відносин як сукупності різнопланових фінансових зв'язків, їх рівнів

виникнення та розвитку в сучасних умовах глобалізації і лібералізації фінансових ринків, особливостей різних видів валютних ринків, що утворюють світовий валютний ринок, залишаються відкритими.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнити та систематизувати результати проведених наукових досліджень щодо теоретичних та практичних аспектів міжнародних фінансових і валютно-кредитних відносин в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з визначення, щоб виділити основні критерії, на основі яких можна було б зрозуміти сутність і специфіку такого неоднорідного та багатоаспектного предмету вивчення як міжнародні фінансові відносини.

Міжнародні фінансові відносини – це фінансові зв'язки між учасниками міжнародних економічних відносин у процесі руху товарів, робіт, послуг, фінансових ресурсів, капіталу, ноу-хау тощо.

Основними учасниками (суб'єктами) міжнародних фінансових відносин є:

- країни і світові співтовариства;
- міжнародні корпорації (транснаціональні та багатонаціональні);
- міжнародні банки і спеціалізовані кредитно-фінансові інститути (у тому числі, страхові компанії);
- фондові, товарні і валютні біржі;
- міжнародні організації (урядові та неурядові);
- інші міжнародні валютно-кредитні і фінансові інститути.

Основними об'єктами міжнародних фінансових відносин є: іноземні інвестиції (прямі та портфельні), позики (банківські та небанківські), товари та послуги, технології, робоча сила.

На погляд автора, зміст міжнародних фінансових відносин визначають різнопланові фінансові зв'язки, що виходять далеко за рамки національних (рис. 1).

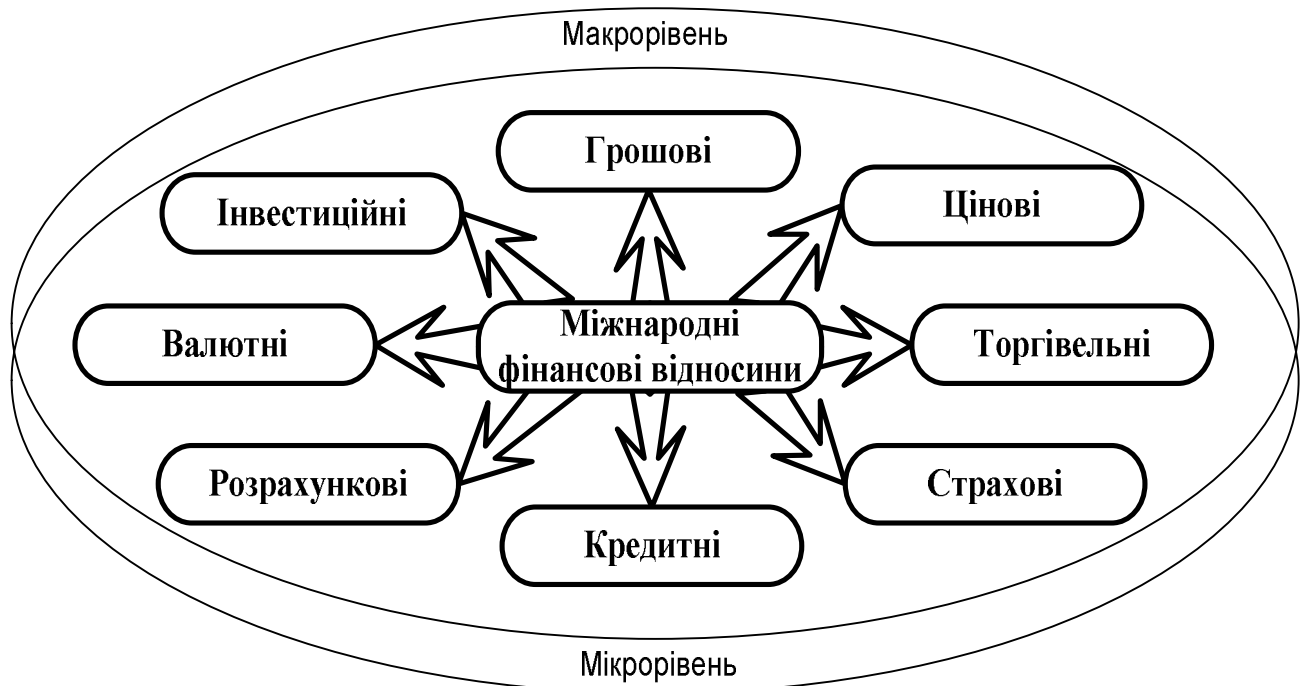

Рис. 1. Різновиди міжнародних фінансових відносин

Щодо рівнів виникнення міжнародних фінансових зв'язків, то умовно можна виділити такі:

- недержавний (мікроекономічний);
- державний (макроекономічний, національний);
- міждержавний (міжнаціональний);
- наддержавний (наднаціональний).

Недержавні міжнародні відносини з приводу формування, перерозподілу і використання фондів грошових коштів відбуваються за участю суб'єктів господарювання, які знаходяться під юрисдикцією різних держав.

Макроекономічні фінансові відносини виникають, коли хоча б одним із учасників МЄВ є держава.

Міждержавні фінансові відносини – це досить поширений рівень фінансових зв'язків в умовах поглиблення інтернаціоналізації, коли рух коштів відбувається між двома чи більше країнами.

Наддержавні міжнародні фінансові відносини, пов'язані з діяльністю наднаціональних утворень (інститутів) глобального суспільства, які проводять узгоджену фінансову політику у відношенні до певної країни чи групи країн в межах їх компетенції. До них належать: МВФ, СОТ, ФАТФ тощо.

Світові фінансові зв'язки, які є органічною складовою міжнародних економічних відносин, виникають під час здійснення фінансових операцій учасниками МЄВ. Останні, у свою чергу, взаємопов'язані між собою у певному порядку через світові фінансові потоки.

Транснаціоналізація фінансових потоків і інтеграція національних фінансових ринків до світової фінансової системи дозволяє визначити провідну роль конкурентоспроможності національних економік у розвитку міжнародних фінансових відносин. Сукупність міжнародних фінансових відносин (рис. 1) складає основу міжнародної фінансової системи. Домінуючу роль у структурі сучасної світової фінансової системи відіграють високорозвинені країни.

Поряд із загальновідомими передумовами і факторами інтеграції до рушійних сил розвитку міжнародних фінансових відносин належать: інформаційно-комунікаційні технології, глобальна макроекономічна кон'юнктура, інституціоналізація заощаджень, міжнародні інституції, політичний суверенітет, відкритість економіки.

Рівень розвитку сучасних міжнародних фінансових відносин в умовах глобалізації і лібералізації фінансових ринків привів до інтеграції країн з перехідною економікою та тих, що розвиваються до світової фінансової системи, що сприяє їх співробітництву з такими ключовими суб'єктами МЄВ, як багатонаціональні і транснаціональні корпорації. Таке співробітництво базується на великих припливах капіталу з розвинутих країн до інших країн, сприяючи зростанню їх національної економіки і покращенню взаємодії зі світовим фінансовим ринком. Важливим способом залучення капіталу для країн з перехідною економікою залишається утворення компаній з іноземними інвестиціями. Через низький рівень інвестиційної привабливості та недостатній рівень розвитку фінансової інфраструктури країни, що розвиваються, змушені використовувати ресурси переважно кредитного, а не інвестиційного характеру, що загострює проблему зовнішньої заборгованості для даної групи країн.

Значна частка кредитних ресурсів припадає на активи транснаціональних корпоративних структур, діяльність яких зосереджена перш за все у високорозвинених країнах, унаслідок чого головними інвесторами є саме ці держави. Але поступово змінюється роль національних фінансово-економічних систем окремих країн.

Унаслідок розвитку фінансової глобалізації міжнародна міграція капіталу набула нових масштабів і практично вийшла з-під контролю, що спричинило посилення й зростання тіньового сектора економіки. Для мінімізації даного негативного впливу глобалізації на світові потоки капіталу та міжнародні фінансові відносини необхідним є посилення

регуляторного контролю на всіх рівнях виникнення міжнародних фінансових зв'язків: мікроекономічному, макроекономічному, міжнаціональному, наднаціональному. Провідну роль у цьому процесі має відігравати подальша уніфікація та гармонізація фінансового законодавства у світі, укладання двосторонніх і багатосторонніх фінансових угод, створення сприятливих умов для реалізації економічних інтересів країн з різним рівнем економічного розвитку.

Специфіка міжнародних фінансових відносин така, що необхідною умовою їх здійснення є обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі або продажу іноземної валюти (платіжних документів в іноземній валюті) будь-яким з учасників МЕВ, оскільки в якості платіжного засобу в кожній незалежній державі зазвичай використовують національну валюту.

Офіційні центри, де відбувається обмін однієї валюти на іншу, мають назву – валютні ринки. Вони утворюють світовий валютний ринок і локалізуються в різних куточках світу, але зосереджуються в міжнародних торговельних і валютно-фінансових центрах.

Різновиди валютних ринків наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація валютних ринків

Класифікаційні ознаки	Види валютних ринків
Залежно від масштабу, характеру валютних операцій і кількості використаних валют	– міжнародний (глобальний) валютний ринок – регіональний валютний ринок – національний (внутрішній, місцевий) валютний ринок
По відношенню до валютних обмежень	– вільний валютний ринок – невільний (обмежений) валютний ринок
За видами валютних курсів	– валютний ринок з одним режимом – валютний ринок з двома режимами
Залежно від ступеня лібералізації внутрішнього валютного законодавства та законності функціонування	– офіційний валютний ринок – напівофіційний валютний ринок – «сірий» валютний ринок – неофіційний («чорний», нелегальний) валютний ринок
За ступенем організованості	– організований валютний ринок – неорганізований валютний ринок
Залежно від складу учасників та механізму здійснення валютних операцій	– біржовий валютний ринок – позабіржовий валютний ринок – міжбанківський валютний ринок – клієнтський валютний ринок – прямий валютний ринок – брокерський валютний ринок
За терміновістю проведення валютних операцій	– спот-ринок (ринок з негайною поставкою валюти) – форвардний валютний ринок (або терміновий ринок) – своп-ринок (ринок, що поєднує операції з купівлі-продажу валюти на умовах «спот» і «форвард»)

Розглянемо особливості кожного із перерахованих валютних ринків окремо.

Міжнародний валютний ринок охоплює національні та регіональні валютні ринки всіх країн світу, взаємодіє з ними, але має низку відмінностей, а саме:

- величезні масштаби та різноплановий характер валютних операцій;
- значний рівень інтернаціоналізації та відсутність географічних кордонів;
- безперервність здійснення операцій протягом доби;
- використання вільно конвертованих світових валют, частково валют місцевого та регіонального значення;
- основні учасники – величезні банки та інші фінансові установи, що мають високий рейтинг;
- широкі можливості щодо хеджування (страхування) валютних ризиків, диверсифікації валютних резервів (включення до їх складу різних іноземних валют) та вибору інструментів валютних угод (опціону, ф'ючерсу тощо);
- уніфікація механізму проведення валютних операцій і високий ступінь їх лібералізації;
- значний рівень мобілізації та інвестування вільних міжнародних фінансових ресурсів;
- безпосередній вплив на кон'юнктуру національного та регіонального валютних ринків.

Національні та регіональні валютні ринки обмежуються економічним простором конкретної країни або декількох країн і регулюються відповідно національним, або регіональним валютним законодавством.

За масштабом та характером валютних операцій регіональні та національні валютні ринки значно поступаються міжнародному валютному ринку. Операції здійснюються з певними конвертованими валютами, активно використовуються валюти місцевого та регіонального значення.

Залежно від наявності або відсутності на ринку валютних обмежень його можна вважати невилітним або вільним. Обмеження на валютному ринку встановлюються законодавчим шляхом або у адміністративному порядку з економічною (накопичення валютних резервів, забезпечення стабільності курсу національної валюти, вирівнювання платіжного балансу, протекціонізм тощо) або політичною метою (забезпечення державної безпеки). Крім того, окремі валютні обмеження можуть встановлюватися з метою реалізації міжнародних зобов'язань (наприклад, при приєднанні до ЄС). Найбільший ступінь лібералізації, як зазначалося раніше, має міжнародний валютний ринок.

Валютний ринок об'єднує валюти з різними режимами національного регулювання, а саме:

- з ринковим (нефіксованим, плаваючим) курсом;
- з офіційним (фіксованим) курсом.

Ринок, на якому курс валюти формується лише під впливом попиту та пропозиції, тобто ринкових факторів вважається валютним ринком з одним режимом. Зазвичай ринковим (плаваючим) вважається валютний курс, який може змінюватися в будь-яких межах, причому ці межі законодавчо не встановлюються.

Ринок, на якому окрім ринкових присутні курси валют, що формуються на інших позаринкових умовах має назву валютний ринок з подвійним режимом або подвійний валютний ринок. Так, адміністративне заниження офіційного валютного курсу відносно ринкового, дозволяє стимулювати експортні операції.

Валютні ринки вважаються відповідно офіційними та напівофіційними. Поряд з ними, в країнах з обмеженим валютним законодавством, можуть функціонувати «сірий» та «чорний» валютні ринки. На «сірому» здійснюються операції з неконвертованими валютами, а на «чорному» – нелегальні валютні операції.

Організований валютний ринок – це валютний ринок, що має такі характерні особливості:

- заснований на сучасних комп'ютерних системах зв'язку;
- механізм здійснення валютних операцій чітко визначений і є обов'язковим для всіх учасників ринку;
- представлений розвиненою інфраструктурою валютного ринку та наявністю професійних учасників ринку;
- повна взаємодія та узгодженість валютної політики з іншими напрямками фінансово-економічної політики.

Неорганізований валютний ринок – це, як правило, неофіційний валютний ринок, який характеризується відсутністю суворих правил здійснення валютних операцій, високим ступенем ризику, великою кількістю спекулятивних та шахрайських операцій.

У розвинутих країнах передбачено встановлення жорстких законодавчих вимог до учасників валютного ринку, з метою запобігання (виключення) проведення операцій на неорганізованому валютному ринку.

Біржовий валютний ринок – це організований ринок, на якому операції з купівлі-продажу іноземної валюти (платіжних документів в іноземній валюті) здійснюються в спеціально обладнаному приміщенні (біржі). Графік біржових (торговельних) сесій і правила їх проведення суворо регламентовані. У деяких країнах операції з іноземною валютою дозволено здійснювати лише через валютні біржі, але є країни, де вони зовсім відсутні.

Позабіржовий валютний ринок – це організований або неорганізований ринок, на якому операції з купівлі-продажу іноземної валюти (платіжних документів в іноземній валюті) здійснюються поза приміщенням біржі. Позабіржові валютні відносини, як правило, потребують менше часу та витрат на їх здійснення і можуть відбуватися безпосередньо між банками (міжбанківський валютний ринок), а також між банками та клієнтами (клієнтський валютний ринок).

Особливістю й відмінною рисою біржового валютного ринку від позабіржового є те, що він не тільки забезпечує проведення валютних операцій, гарантом яких виступає біржа, але й виявляє ринковий курс іноземної валюти, практично виключаючи вплив на нього неринкових факторів.

Оскільки основними учасниками валютного ринку є банківські установи між якими виникають кореспондентські зв'язки, відповідно валютний ринок є переважно міжбанківським. Останній, у свою чергу, може бути прямим (без фінансових посередників) або брокерським (за наявності фінансового посередника). Валютні брокери займаються зведенням покупця і продавця іноземної валюти та здійсненням між ними конверсійної або позиково-депозитної операції. Винагородою за посередництво є брокерська комісія у вигляді відсотка від суми угоди. На брокерському валютному ринку здійснюється близько половини всіх міжбанківських валютних угод. Банки теж можуть виступати у ролі посередника.

На міжбанківському валютному ринку домінують валютні операції «спот», що робить доцільним виділення їх в окремий сегмент валютного ринку – спот-ринок. Їх суть полягає в негайному здійсненні валютних операцій за встановленим курсом (не пізніше другого робочого банківського дня від дати укладання угоди). Спот-угоди можуть реалізуватися на біржових та позабіржових ринках.

Форвардний (терміновий) валютний ринок – це ринок, що є переважно міжбанківським та позабіржовим, на якому укладаються контракти на покупку (продаж) певної кількості валюти у майбутньому, за встановленим курсом й у встановлений час. Отже, він є протилежним спот-ринку й менш привабливим через валютний ризик, пов'язаний зі зміною курсу валют на момент завершення контракту. З урахуванням цього у результаті форвардної угоди одна сторона обов'язково виграє,

а інша сторона рівно стільки ж програє. Успіх учасників форвардного валютного ринку безпосередньо залежить від достовірності їх прогнозу щодо вартості відповідної валюти в майбутньому.

Уникнути потенційного валютного ризику, врегулювати власні валютні позиції чи обійти деякі валютні обмеження, наприклад, щодо конвертації валют, дозволяють валютні операції «своп», що виділені в окремий сегмент валютного ринку – своп-ринок. Своп-ринок – це ринок, що поєднує операції негайного обміну (купівлі або продажу) однієї валюти на умовах «спот» з правом її зворотного обміну (продажу або викупу) на умовах «форвард», тобто через визначений угодою час, у тому ж розмірі та за курсом, встановленим на момент укладання угоди. Зазвичай, такі операції здійснюються за допомогою фінансового посередника, що не тільки зводить зацікавлені сторони для обміну валютою на певний строк, але й є гарантом виконання ними своїх зобов'язань.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи зазначимо, що всі перераховані вище різновиди валютних ринків пов'язані та взаємозалежні. Головне їх функціональне призначення – це обслуговування фінансових і валютно-кредитних відносин в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків.

До основних інструментів валютного ринку відносять різні форми фінансових зобов'язань, за якими здійснюється рух та обмін валют: банківські перекази, акцепти, акредитиви, чеки, векселі, депозитні сертифікати, опціоні, форварди, ф'ючерси, свопи тощо.

Обмін валют при реалізації міжнародних фінансових відносин здійснюється на основі валютного (обмінного) курсу. Валютний курс – це вартість грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн. Валютний курс формуються під впливом ринкових та позаринкових факторів і складає кон'юнктуру (стан) валютного ринку у певний проміжок часу.

Отже, сучасні міжнародні фінансові відносини та валютний ринок – це процеси, що динамічно розвиваються та впливають на ефективність функціонування будь-якої національної економіки в умовах глобалізації. Саме тому проведення подальших наукових досліджень з цих питань набуває актуальності. Це дозволяє систематизувати результати проведених наукових досліджень і визначити напрями, які потребують подальшого розроблення.

Список використаної літератури

1. Міжнародні розрахунки та валютні операції: [навч. посіб.] / [О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька та ін.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 312 с.
2. Савлук М. І. Міжнародні розрахунки та валютні операції: [навч. посіб.] / М. І. Савлук. – К.: КНУ, 2002. – 391 с.
3. Передій О. С. Міжнародні економічні відносини: [навч. посіб.] / О. С. Передій. – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – 274 с.
4. Семенов К. А. Міжнародні валютні і фінансові відносини: [підруч.] / К. А. Семенов. – М.: ТЕИС, 2000. – 175 с.
5. Слепов В. А. Міжнародні валютні і фінансові відносини / В. А. Слепов. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. – 280 с.
6. Філіпенко А. С. Міжнародні валютно-кредитні відносини: [підруч.] / А. С. Філіпенко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.

Прийнято до друку 25.03.2013